

*Кузьменко Олександр Петрович,
здобувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ВІД МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ефективність розслідування масових заворушень в цілому залежить від своєчасності та повноти отриманої інформації про вчинені масові заворушення від такої категорії учасників кримінального провадження, як потерпілі. Як правило, допит потерпілих відноситься до невідкладних слідчих (розшукових) дій та проводиться у перші 2-4 доби після вчинення злочину досліджуваної категорії.

Потерпілими (ст. 55 КПК України) є фізичні особи, яким кримінальним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. У злочинах про масові заворушення ними є представники іншої, конфронтуючої організації, особи, що брали участь у припиненні масових заворушень: посадові особи органів державної влади і управління, члени різних громадських організацій, співробітники правоохоронних органів (служби охорони, постової служби, ДАІ), збройних сил, служби безпеки, пожежної охорони, представники Міністерства з надзвичайних ситуацій. Враховуючи положення ч. 2 ст. 55 КПК України, їх допит як потерпілих можливий лише з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. З урахуванням специфіки проваджень розглядуваного виду, частина потерпілих у момент необхідності їх допитів може знаходитися в медичних установах. У низці випадків для участі в допитах таких осіб необхідно залучати фахівця-медика, а для фіксації ходу і результатів допиту застосовувати аудіо-, відеотехніку.

У потерпілих під час допитів потрібно з'ясувати, коли і де виникли масові заворушення, що послужило безпосереднім приводом до їх

виникнення, хто був організатором, активним учасником (виконавцем) підбурювачем, пособником кожного окремого епізоду протиправних дій (масових заворушень чи інших правопорушень); максимально повну інформацію (у тому числі прикмети) про злочинців, які знаряддя використовувалися в кожному конкретному протиправному епізоді, які факти допитуваної сприймав особисто (і за яких умов), а що йому стало відомо опосередковано, в останньому випадку - джерело інформації.

Можливе зниження процесуальної активності потерпілих, навіть незважаючи на завдану їм шкоду, у випадках, коли люди не вірять у здатність представників влади забезпечити їх безпеку, адже сам факт масових заворушень, що були вчинені, підриває віру потерпілих у силу влади.

Ефективність допитів, зокрема, залежить також від того, наскільки діяльність слідчо-оперативної групи з розслідування відповідає особливостям обстановки, що складається, і правильній оцінці слідчої ситуації, тобто наскільки населення регіону, міста, району поділяє ідеали учасників заворушень: чи це конфлікт на політичному, міжнаціональному (міжетнічному) ґрунті чи це дії з хуліганських мотивів. Для перших характерна обстановка, коли досить велика частина населення може підтримувати вимоги учасників заворушень, що призводить до ускладнень в роботі по встановленню винуватих осіб у організації та активній участі у заворушеннях.

Не можна виключати з боку підозрюваних осіб активної протидії розслідуванню. Тому, виходячи з конкретних умов, потрібно подбати і про власну безпеку як правоохоронного чи іншого державного органа в цілому, так і кожного свідка, потерпілого. Тому співробітникам СОГ варто ретельно продумувати і предметно організувати виклик на допит. Особливо на початковому етапі розслідування може знадобитися збройний супровід потерпілих від місця проживання (перебування) до місця проведення слідчої (розшукової) дії і назад. Часто допити потерпілих провадяться в польових умовах: на евакуаційних пунктах, у таборах біженців, що знаходяться під збройною охороною міліції чи армії. З огляду на можливу евакуацію з місцевості, де відбулися масові заворушення, в осіб для забезпечення їх можливих повторних допитів, необхідно з'ясувати, фіксуючи в протоколі допиту, куди найбільше ймовірно вони планують від'їхати з даної території, яким чином (за якими адресами, телефонами, через яких осіб) їх можна буде розшукати в разі потреби.

Процесуальна позиція того, хто допитує, при будь-якому допиті - це позиція представника влади. У ході допиту не слід вступати з допитуваним у можливу непродуману і непередбачену полеміку на політичній, релігійній, історичній основі; предметом допиту повинні бути елементи предмета доказування і предмета дослідження з того чи іншого конкретного епізоду кримінального правопорушення. Пам'ятаючи ці положення, необхідно наполегливо, послідовно домагатися реалізації мети кожного допиту.

Добре зарекомендувала себе демонстрація в ході допитів потерпілих відеозаписів масових заворушень.

Показання потерпілого, як і свідка, є одним із видів доказів, на підставі яких встановлюються обставини, що мають значення для кримінального провадження. Проте, на відміну від свідка, потерпілий зацікавлений у відповідних наслідках вирішення кримінального провадження, оскільки йому заподіяна шкода. І, даючи показання, він не тільки сприяє правильному розв'язанню питання про винуватість підозрюваних, але й одночасно домагається реалізації своїх інтересів у кримінальному процесі.

У разі смерті потерпілого, або внаслідок стану, що унеможливило подання нею відповідної заяви, процесуального статусу потерпілого набуває, як правило, хтось із його близьких родичів чи членів сім'ї (відповідно до ч. 6 ст. 55 КПК України). При допитах зазначених осіб звичайно з'ясовуються біографічні дані потерпілого, відомості про його оточення, спосіб життя та ін.

Іншу групу потерпілих становлять особи, що одержали тілесні ушкодження під час масових заворушень. У першу чергу це працівники органів внутрішніх справ, які приймали участь у заходах щодо наведення громадського порядку під час безпорядків; військовослужбовці у разі залучення їх до цих же дій.

Ще одну групу складають потерпілі з числа працівників організацій, підприємств, комерційних структур (в тому числі їх власники), а також державних установ або організацій, які були піддані погромам. Вони, безумовно, володіють інформацією про обставини погромів та інших дій активних учасників та організаторів масових заворушень і досить часто є очевидцями подій.

Окрему категорію потерпілих складають особи, які є володільцями автомашин; підприємці, чие майно постраждало під час заворушень, але вони не є очевидцями цих подій. Тому слідство переважно під час допитів отримує дані щодо збитків, які спричинені таким особам діями активних учасників заворушень.

Треба мати на увазі, що після погромів частина потерпілих вимушена залишати місця постійного проживання. Суттєву роль відіграє постійна загроза повторних заворушень (особливо, коли йдеться про безпорядки, що виникли під час міжнаціонального, міжетнічного конфлікту). Тому такі особи виїжджають за межі району, області.

Необхідно, щоб потерпілі мали можливість для дачі розгорнутих показань вже після ознайомлення з обстановкою на місці погромів (коли об'єктом погромів були дома, квартири, майно потерпілого): про вкрадене, зникле, знищене або пошкоджене майно та ін.

Тому є підстави для ствердження, що допит свідків, потерпілих, як і деякі слідчі (розшукові) дії за участю цих осіб, можна віднести до невідкладних, від яких залежить успіх розслідування даної категорії провадження.